

Bilingüed a Samedan– sömme u realted?

Üna vouta be rumauntsch, es Samedan cul ir dal temp dvanto üna vschinauncha plurilingua. Causa la granda immigraziun ho il rumauntsch già al principi dal 20avel tschientiner stuvieu ceder sia pusiziun dominante al tudas-ch. Il rumauntsch es però adüna resto part da la cultura locala e la lingua principela da scoula, schabain viepü suot squitsch. I'ls ans 90 as dumandaivan bgers, scha'l rumauntsch a scoula porta insomma auncha früts, u sch'el nu saja be pü ün ballast nostalgic pels scolars chi fo dapü dan (p.ex. a las cumpetenzas in tudas-ch) cu nüz.

Model da scoula biling

Dal 1996 es alura gnieu introdüt a Samedan il **model da scoula biling**, il quèl es intaunt gnieu surpiglio eir da varsaquauntas otras vschinaunchas. El as basaiva süllas retscherchas internaziunelas davart la bi- e plurilingüed e cumpigliaiva scu pü grand'innovaziun l'adöver dal rumauntsch e'l tudas-ch scu linguas d'instrucziun, e que già a partir da la scoulina e fin in 9evla classa. La populaziun as vaiva lascheda persvader **dals avantags linguistics e cognitivs** dal model biling immersiv ed il sustgnaiva plainamaing. Eir l'extensiuon da la bilingüed vivida ill'administraziun cumünela ed illa vita publica ho chatto accoglientscha, siand cha dal **2004 es gnieu integro ün artichel da lingua** illa constituziun cumünela. Quel declera il rumauntsch ed il tudas-ch scu linguas ufficielas equivalentas e stipulescha explicitamaing cha'l rumauntsch scu lingua oriunda vegna promovieu. La consequenza da quello d'eira la nominaziun d'ün incumbenzo per la bilingüed in pensum parziel.

I'l fratemp es il model da scoula daspö passa 20 ans in vigur. L'euforia dal pricipi es ün pô passeda, e l'ün u l'otra as dumandaregia, cu cha que stetta culla bilingüed in vschinauncha. Ho'la purto que cha's vaiva spero, ed es Samedan uossa pü biling cu pü bod?

La scoula i'l test

In connex culla scoula es da dir cha'l model biling es sur ans gnieu accumpagno ed evaluo scientificamaing: dal 1996 al 2007 da l'Universited da Friburg e dal 2013 al 2017 da la Scoul'ota da pedagogia dal Grischun (SOPGR). A la seguonda fasa d'evaluaziun haun fat part eir las scoulas bilinguas da Bever, Puntraschigna e Schlarigna. Taunt ils resultats da la prüma scu eir quels da la seguonda fasa d'evaluaziun haun musso, cha que nu daiva differenzas da prestaziun significantas ne in rumauntsch ne in tudas-ch traunter noss solars e quels da scoulas monolinguas.

L'evaluaziun da la SOPGR ho traunter oter constato il seguaint:

In generel:

- Ils resultats dal stüdi cumprovan cha'l model scolastic biling, chi vain praticcho in Engiadin'Ota daspö püs ans, (...) es ün **model da success**.
- La plurilingüed i'l ambiaint privat e scolastic da las scolaras e dals scolars rapreschainta – vis dal punct da vista da la linguistica – ün grand potenziel. Premiss cha's saja inrischo in almain üna lingua, **po la plurilingüed chaschuner tuot in tuot effets fich positivs**.
- Il stüdi cumprova cha las scoulas bilinguas da l'Engiadin'Ota pussibilteschan in generel üna **plurilingüed equilibreda in rumauntsch e tudas-ch** e ch'ellas rapreschaintan in quist sen üna püvalur.

- Tenor ils resultats mussos pudessan seguir effets brichafat negativs, dimpersè dafatta fich positivs in regard a la vita professiunela. A pera cha la plurilingued a scoula spordscha ün ambiaint inspirant pels iffaunts, chi po mner ad **üna competenza linguistica pü granda – dafatta illa lingua materna –, cu cha que füss il cas in ün ambiaint monoling.**

Rumauntsch:

- In conguel cullas classas da referenza sun las cumpetenzas in rumauntsch da las scoulas bilinguas **be per poch main bunas** – cun arsalvs in tscherts champs e sül s-chelin ot.
- Differenzas traunter las scoulas bilinguas e las classas da referenza as muossan i'l champ „scriver“. Cò exista sün tuot ils s-chelins da las scoulas bilinguas ün potenziel per optimer. Il listess vela pel **champ „discuorrer“**, inua cha las scoulas bilinguas **restan inavous il pü ferm.**
- Üna fermezza speciela da las scoulas bilinguas es la **vastezza dal s-chazi da pleds. Quella es significantamaing pü granda** cu illas classas da referenza.

Tudas-ch:

- A po gnir constato cha'ls iffaunts da las scoulas bilinguas haun in media **la listessa cumpetenzas in tudas-ch** scu lur collegas da las scoulas tudas-chas.

Matematica:

- In general sun ils resultats in matematica in tuot las scoulas **sufficiaintas.**

Inglais (retschercha chantunela):

Eir üna retschercha chantunela pü nouva (marz 2018) davart las **cumpetenzas in anglais** a la fin da l'öchevla classa **ho musso be resultats positivs per las scoulas bilinguas.**

- Las cumpetenzas in discuorrer sun bainschi „be“ listess bunas scu illas scoulas monolinguas, ma quellas in tadler, ler e grammatica sun **tendenzielmaing megltras** ed in scriver dafatta **significantamaing megltras.**

Scha que vess da der skeptikers invers nossa scoula bilingua, als pudainsa dimena quieter. Tuot ils stüdis indichan, cha nossa tscherna dal model biling es steda üna buna e cha **noss iffaunts paun be profiter da quella.** Nus vains dimena buna radschun da sustgnair a tuot pudair nossa scoula ed a nossas scolaras e noss scolars, per cha possa gnir lavuro eir in avegnir cun motivaziun ed in möd efficiaint.

Ed in vschinauncha?

In regard a la situaziun in vschinauncha disch il stüdi da la SOPGR: „Üna **promoziun linguistica i'l ambiaint familier ed extrascolastic pudess** promover las cumpetenzas linguisticas impü.“ L'adöver da la fuorma conjunctiva „pudess“ muossa vi sün ün fenomen cha observatuors attents paun constater a Samedan: **Il tudas-ch es la lingua dominante illa vita publica,** e vi da quist fat nun haun neir 20 ans sforzs per la bilingued müdo ünquotta.

Sül areal cumünel staun uossa bainschi numerusas tevlas bilinguas ed illa Padella as chatta ün riassunt rumauntsch tar tuot las contribuziuns illa part dals events e tar bod tuot las comunicaziuns da la vschinauncha illa part infurmative. E cò e lo cumpera dafatta eir üna contribuziun da privats u societeds in rumauntsch. Ma tuot in tuot **sun quistas perdüttaunzas da la preschentscha dal rumauntsch fich reras** e vegnan eir da las autoriteds adüna darcho schmanchedas, saja que in scrit u a buocha. Cò do que auncha bgera piazza per optimaziuns. Suvenz vain alura argumanto cha'l temp u il spazi per la traducziun hegia mancho, cha'l bsögn d'infurmaziun dals abitants da lingua tudas-cha nu suos-cha gnir neglet,

cha que detta cuosts impü u cha'l rumauntsch saja simplamaing gnieu schmancho. Cun tuot il respet, **üngün da quists argumaints nun es degn** d'üna vschinauncha chi's vaunta d'esser bilingua e chi'd es eir già diversas voutas gnida ludeda per quello.

La discrepanza traunter la vita da scoula e la vita da minchadi da noss iffaunts frena tar l'ün u l'oter la motivaziun da druver il rumauntsch e metta in dumanda il nüz da l'imprender rumauntsch. Ma quista discrepanza nun es cumandeda dal cher Segner, e que füss simpel da la diminuir. Nempe scha tuot ils bundant 40 % Samedrinas e Samedrins, chi saun discuorrer rumauntsch, fessan quetaunt pü consequentamaing, impustüt eir cun nossas scholaras e noss scholars. E scha noss exponents cumünels gessan güst uschè consequentamaing ouravaunt cul bun exaimpel in tuot ils champs. Forsa füss alura la dumanda dal titul bain svelt superpü.

> Andrea Urech, incumbenzo per la bilinguited